

روش‌های پیشرفته پژوهش

در

علوم انسانی

(رویکردی کاربردی)

(برای دانشجویان رشته‌های علوم رفتاری، علوم اجتماعی، علوم تربیتی،

تربیت بدنی، مدیریت و علوم سیاسی)

دکتر حجت‌اله فراهانی

دکتر حمیدرضا عریضی

فراهانی، حجت الله
 روش های پیشرفته پژوهش در علوم انسانی (رویکردی کاربردی) (برای دانشجویان رشته های
 ... / حجت الله فراهانی، حمیدرضا عریضی. - اصفهان: جهاد دانشگاهی واحد اصفهان، ۱۳۸۴.
 ۳۵۷ ص:
 ISBN 964-6098-95-9
 فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
 واژه نامه.
 کتابنامه: [۱۳۹۵] - ۴۰۰.
 ۱. علوم انسانی - - تحقیق - - روش شناسی. ۲. علوم انسانی - - روش شناسی. الف. عریضی،
 حمیدرضا. ب. جهاد دانشگاهی. واحد اصفهان. ج. عنوان.
 ۴۶۹ الف ۱۸۶۱ AZ
 ۰۰۱/۳
 کتابخانه ملی ایران
 ۱۳۵۶۷ - ۸۴ م

روش های پیشرفته پژوهش در علوم انسانی
 مؤلف: دکتر حجت اله فراهانی و دکتر حمیدرضا عریضی
 ناشر: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد اصفهان ۶۶۸۰۰۶۲
 نوبت چاپ: اول، پاییز ۱۳۸۴
 تیراژ: ۱۰۰۰
 قیمت: ۳۰۰۰ تومان
 ISBN: 964-6098-95-9

مرکز پخش: تهران، کتابیران: ۳۲۰ ۶۵ ۶۶۴ ۰۱۷ ۴۵ ۶۶۴ دانشیران: ۱۶ ۱۶۶ ۶۶۴
 آدرس سایت: WWW.JDISFAHAN.IR

فهرست کلی

.....	پیشگفتار	۱
۱۹	کلیات پژوهش	۲
۶۷	فراتر از تحلیل واریانس	۳
۱۰۵	اندازه‌های رابطه	۴
۱۴۳	مقیاس‌ها و پرسشنامه‌ها	۵
۲۱۳	مروری بر پژوهشهای کیفی	۶
۲۳۹	سایر رویکردها	۷
۳۲۰	گزارش نتایج پژوهش	۸
۳۲۴	کتابنامه	۹
۳۴۰	واژه‌نامه	۱۰
۳۴۹	پیوست	۱۱

پیشگفتار

۱ کلیات پژوهش ۱۹

مفهوم پژوهش و ویژگیهای آن ۲۱

تحلیل گام به گام فرایند پژوهش ۲۳

فرضیه و تدوین آن ۲۴

تعیین متغیرهای پژوهش ۲۶

انواع اعتبار ۳۰

اعتبار مفهومی ۳۰

اعتبار سازه ۳۰

اعتبار چند روشی چند صفتی ۳۱

اعتبار درونی ۳۶

اعتبار بیرونی ۳۷

مقایسه برای آزمون فرضیه ۴۰

جمع آوری داده‌ها ۴۳

تحلیل آماری مشاهدات ۴۴

نتیجه‌گیری از نتایج پژوهش ۴۴

انتشار نتایج پژوهش ۴۵

طرح‌های آزمایشی و شبه آزمایشی ۴۶

انواع طرح‌های آزمایشی حقیقی ۴۸

طرح‌های شبه آزمایشی ۴۹

طرح‌های دارای گروه کنترل نامعادل ۴۹

طرح پیش آزمون - پس آزمون با گروه کنترل ۴۹

طرح پیش آزمون - پس آزمون با گروه کنترل

نامعادل و کاربردی معکوس ۵۰

طرح پیش آزمون - پس آزمون با حذف کاربردی ۵۱

طرح کاربردی‌های مکرر ۵۲

طرح متغیرهای وابسته نامعادل ۵۲

طرح‌های گزینش هم‌رسته‌ای ۵۲

طرح گزینش هم‌رسته‌ای بدون پیش آزمون ۵۳

طرح گزینش هم‌رسته‌ای با یک پیش آزمون ۵۴

طرح‌های سری‌های زمانی مداخله‌ای ۵۶

آزمایش سری‌های زمانی ۵۶

طرح سری زمانی مداخله‌ای با یک گروه کنترل

نامعادل ۵۶

طرح سری زمانی مداخله‌ای با متغیرهای وابسته

نامعادل ۵۷

طرح سری‌های زمانی مداخله‌ای با مداخلات جابه

جاشده ۵۷

طرح‌های بازگشت - ناپیوستگی ۵۸

طرح بازگشت - ناپیوستگی همراه با پیش آزمون -

پس آزمون ۵۸

طرح نمونه‌های معادل زمانی ۵۹

طرح مواد معادل ۶۰

طرح متوازن سازی متقابل (چرخشی)

طرح نمونه جداگانه با پیش آزمون و پس آزمون ۶۲

طرح گروه کنترل نمونه جداگانه با پیش آزمون و
پس آزمون ۶۳

۲ فراتر از تحلیل واریانس ۶۷

تحلیل کوواریانس ۶۹
کاربردهای اصلی ANCOVA ۷۱
خطی بودن ۷۲
چگونه می‌توان خطی بودن را در موارد مرزی
تشخیص داد؟ ۷۲
هم خطی چندگانه ۷۳
راهکاری‌های از بین بردن هم خطی ۷۳
همگونی واریانس‌ها ۷۴
همگنی رگرسیون ۷۴
ANCOVA با بیش از یک متغیر همگام ۷۵

نمونه‌هایی از تحلیل کوواریانس در پژوهش‌های
علوم انسانی ۷۶

جایگزین‌های مناسب برای ANCOVA ۷۶
تفسیر دادن طرح از ANCOVA به الگوی
رگرسیون خطی ۷۶

تفسیر بخشی ۷۷
لایه بندی ۷۷

جایگزین کردن متغیر همگام به عنوان عامل ۷۷

نکاتی در تفسیر نتایج ANCOVA ۷۸

تفسیر برون‌داد رایانه‌ای تحلیل کوواریانس ۷۸

تحلیل واریانس چند متغیری ۸۱

بررسی داده‌ها ۸۳

خطی بودن متغیرهای وابسته ۸۳

همگنی واریانس ۸۳

طبیعی بودن توزیع ۸۳

چند متغیر وابسته را می‌توان در تحلیل

MANOVA به کاربرد ۸۵

اثر پیلای ۸۷

اثر متلینگ ۸۷

بزرگترین ریشه ری ۸۷

نمونه‌هایی از تحلیل واریانس چند متغیری در

علوم انسانی ۸۸

مقایسه‌های پیشین و تبعی (پسین) ۸۸

تفسیر برون داد رایانه‌ای تحلیل واریانس چند
متغیری ۸۹

تحلیل تشخیصی ۹۱

یک مثال عملی از تحلیل تشخیصی ۹۲

آزمون معناداری ۹۳

تفسیر تابع‌ها ۹۴

تحلیل طبقه‌بندی ۹۵

سؤالاتی که در تحلیل تشخیصی باید به آنها پاسخ

داد ۹۷

انواع تحلیل تشخیصی ۹۹

تحلیل تشخیصی گام به گام ۹۹

یک مثال عملی از تحلیل تشخیص در علوم

انسانی ۱۰۰

تفسیر برون داد رایانه‌ای تحلیل تشخیصی ۱۰۱

۳ اندازه‌های رابطه ۱۰۵

رگرسیون چندگانه ۱۰۷

همبستگی تفکیکی ۱۰۷

معادله رگرسیون چندگانه ۱۰۹

آزمون معناداری ضریب همبستگی ۱۱۲

آزمون معناداری R^2 ۱۱۳

اندازه نمونه ۱۱۳

انواع مختلف مدل رگرسیون ۱۱۴

هم خطی چندگانه ۱۱۶

داده‌های پرت (دورافتاده) ۱۱۷

نمودارهای مانده ۱۱۹

داده مفقود (حاصل نشده) ۱۲۰

مثال عملی از رگرسیون چندگانه سلسله‌مراتبی ۱۲۱

اعتبار متقابل ۱۲۲

R^2 اصلاح شده (تعدیل شده) ۱۲۳

یک مثال از تحلیل رگرسیون چندگانه در علوم

انسانی ۱۲۳

تفسیر برون داد رایانه‌ای رگرسیون چندگانه ۱۲۳

رگرسیون لوجستیک ۱۲۵

غیر خطی بودن ۱۲۶

معادله رگرسیون لوجستیک ۱۲۶

حکم و اصلاح مقیاس ۱۵۶
 ویژگی‌های یک پرسشنامه خوب ۱۵۷
 تفسیر برون داد رایانه‌ای محاسبه پایایی (همسانی درونی) ۱۵۸
 تحلیل عاملی ۱۵۹
 تحلیل عاملی اکتشافی ۱۶۰
 گام‌های مربوط به تحلیل مؤلفه‌های اصلی ۱۶۱
 گام‌های محاسباتی ۱۶۲
 سایر شکل‌های تحلیل عاملی اکتشافی ۱۶۵
 انتخاب عامل ۱۶۶
 ملاک کایزر ۱۶۶
 آزمون اسکری کتل ۱۶۷
 چرخش عامل ۱۶۷
 ساختار ساده ۱۷۰
 نمونه‌گیری آزمودنی‌ها ۱۷۰
 تعداد عوامل ۱۷۱
 متغیرها ۱۷۱
 چرخش متعامد ۱۷۱
 چرخش متمایل ۱۷۲
 برخی از مسائل و مشکلات در تحلیل عامل ۱۷۲
 تحلیل عامل تأییدی ۱۷۴
 نمونه‌هایی از تحلیل عامل اکتشافی و تأییدی ۱۷۴
 تفسیر برون داد رایانه‌ای تحلیل عاملی ۱۷۵
 سایر فنون تقلیل داده‌ها ۱۷۹
 تحلیل خوشه‌ای ۱۷۹
 فنون خوشه‌بندی سلسله مراتبی ۱۸۱
 تحلیل خوشه‌ای پیوند متوسط ۱۸۳
 نمونه‌ای از پژوهش‌های انجام شده با استفاده از تحلیل خوشه‌ای سلسله مراتبی ۱۸۴
 تحلیل همبستگی متعارف ۱۸۴
 تفسیر برون داد رایانه‌ای تحلیل خوشه‌ای ۱۸۸
 نظریه رویه‌ها و مقیاس پودازی چند بعدی ۱۹۱
 نظریه رویه‌ها ۱۹۱
 تعریف سازه‌های رفتاری ۱۹۴
 رویه‌ها و گزاره‌های نگاشتی ۱۹۵
 نمونه‌هایی از نظریه رویه ۱۹۸

تفسیر ضرایب رگرسیون لجستیک ۱۲۷
 انواع مدل رگرسیون ۱۲۸
 مثالی از پژوهش‌های انجام شده با تحلیل رگرسیون لجستیک در علوم انسانی ۱۲۸
 تفسیر برون داد رایانه‌ای رگرسیون لجستیک ۱۲۸
 مدل‌یابی معادله ساختاری ۱۳۱
 تحلیل مسیر ۱۳۲
 مفهوم علیت ۱۳۲
 مدل (نمودار) تحلیل مسیر ۱۳۴
 انواع متغیرها ۱۳۵
 ضرایب مسیر ۱۳۵
 ارزیابی مدل ۱۳۶
 محاسبات ضرایب مسیر و R^2 ۱۳۷
 مقایسه تحلیل مسیر با تحلیل رگرسیون ۱۳۷
 ملاک تعداد مسیرها ۱۳۷
 محدودیت‌ها ۱۳۸
 نمونه‌ای از مطالعات انجام شده با استفاده از مدل‌یابی معادله ساختاری ۱۳۸
 راهنمایی برای انجام تحلیل مسیر با استفاده از نرم افزار رایانه‌ای ۱۳۸
 تحلیل افتراقی ۱۳۹

۴ مقیاس‌ها و پرسشنامه‌ها ۱۴۳

طراحی و ساخت مقیاس، تحلیل عاملی ۱۴۴
 آزمون‌های روان‌سنجی ۱۴۵
 پرسشنامه‌ها ۱۴۶
 مقیاس‌ها ۱۴۷
 ساخت یک مقیاس ۱۴۸
 طرح یک مجموعه گویه ۱۴۸
 نگارش مواد (سؤالات) ۱۴۹
 سازماندهی مقیاس و پرسشنامه ۱۵۱
 بررسی مقدماتی و تحلیل موارد (سؤالات) ۱۵۲
 شاخص سهولت ۱۵۲
 شاخص تشخیص ۱۵۳
 همبستگی‌های سؤال - نمره کل ۱۵۴
 پایایی درونی ۱۵۴
 پایایی بیرونی ۱۵۶

نمونه‌هایی از پژوهش‌های کیفی در علوم رفتاری

۲۳۶

ارزیابی کیفیت پژوهش‌های کیفی ۲۳۶

۶ سایر رویکردها ۲۳۹

تحلیل لگاریتم خطی ۲۴۱

مسائل مربوط به تحلیل لگاریتم خطی ۲۴۵

تحلیل بیشتر ۲۴۵

نمونه‌ای از تحلیل لگاریتم خطی در مطالعات علوم

انسانی ۲۴۶

تفسیر برون‌داد رایانه‌ای تحلیل لگاریتم خطی ۲۴۶

روش شناسی کیو (Q) ۲۵۰

ایده‌های زیربنایی ۲۵۱

یک مثال عملی ۲۵۱

تفسیر ۲۵۴

بازنگری کلی روش شناسی کیو ۲۵۵

نمونه‌هایی از روش شناسی کیو ۲۵۵

تحلیل سری‌های زمانی ۲۵۶

مرور کلی تحلیل سری‌های زمانی ۲۵۷

مدل‌های آریما (ARIMA) ۲۵۷

کاربردهای پژوهشی ۲۵۸

تحلیل فرایند ۲۵۸

تحلیل مداخله ۲۵۸

تحلیل الگوها در طول زمان ۲۵۹

شناسایی مدل ۲۶۰

تعریف پارامتری ARIMA ۲۶۰

وابستگی و خودهمبستگی ۲۶۱

شناسایی مدل سری‌های زمانی ۲۶۳

چهار روش دیگر در شناسایی مدل ۲۶۴

نمونه‌ای از شناسایی مدل و نظریه آزمایشی ۲۶۵

آزمودنی‌ها ۲۶۶

روند شناسایی مدل ۲۶۶

نتایج ۲۶۷

تحلیل سری‌های زمانی مداخله‌ای ۲۶۷

تحلیل مداخله‌ای باکس - جنکینس ۲۶۸

پارامترهای مورد نظر ۲۶۸

نمونه‌ای از تحلیل سری‌های زمانی ۲۷۰

مقیاس بندی غیر متریک چند بعدی ۲۰۱

نمونه‌هایی از الگوهای مرتبط به رویه‌ها در پژوهش

۲۰۲

نقش رویه‌ها ۲۰۳

نقش محوری ۲۰۴

نقش پیمانه‌ای ۲۰۴

نقش قطبی ۲۰۵

تحلیل رویه‌ای داده‌های نیمرخ ۲۰۶

تحلیل مقیاس نمای چندبعدی گوتمن ۲۰۶

مراحل انجام تحلیل مقیاس نمای چندبعدی ۲۰۷

مقیاس پردازی چندبعدی ۲۰۹

محاسبات در مقیاس پردازی چندبعدی ۲۱۰

۵ مروری بر پژوهش‌های کیفی ۲۱۳

روند اجرای پژوهش‌های کیفی ۲۱۵

تعریف مسأله ۲۱۵

تدوین فرضیه‌ها و چهارچوب نظری ۲۱۵

جمع‌آوری داده‌ها ۲۱۶

کار مقدماتی و آموزشی ۲۱۶

انتخاب آزمودنی ۲۱۶

ورود به محیط ۲۱۷

روش‌های جمع‌آوری ۲۱۷

تفسیر داده‌ها و ساختن نظریه ۲۲۰

ساخت نظریه ۲۲۰

نظریه زمینه‌ای ۲۲۲

اهداف ۲۲۳

نمونه ۲۲۴

گردآوری داده‌ها ۲۲۵

تحلیل داده‌ها ۲۲۷

طبقه‌بندی ۲۲۸

اشباع نظری ۲۲۹

پادداشت و نمودارها ۲۳۰

نمونه‌گیری نظری ۲۳۱

حساسیت نظری ۲۳۲

کاربرد پیشینه پژوهش ۲۳۲

نظریه ۲۳۳

موارد اخلاقی ۲۳۵

نمونه‌ای از پژوهش‌های بین فرهنگی در علوم
انسانی ۳۰۹

روش‌های پیشرفته‌تر پژوهش ۳۱۱

شبکه‌های عصبی ۳۱۱

پرسترون چند لایه ۳۱۴

کوانتیزه کننده خطی بردار ۳۱۵

مجموعه‌های ناروشن ۳۱۶

تحلیل خوشه‌ای واژگانی ۳۱۷

تحلیل طبقه‌ای مکتون ۳۱۸

۷ گزارش نتایج پژوهش ۳۲۰

ساختار یک گزارش تحقیقی ۳۲۱

صفحه عنوان ۳۲۲

چکیده ۳۲۳

مقدمه ۳۲۴

روش ۳۲۶

نتایج ۳۲۹

بحث ۳۳۰

منابع ۳۳۱

ضمائم ۳۳۲

یادداشت نویسنده ۳۳۳

پاورقی‌ها ۳۳۳

کتابنامه ۳۳۴

واژه نامه ۳۴۰

پیوستها ۳۴۹

داده‌های تحلیل کوواریانس ۳۵۰

داده‌های تحلیل واریانس چند متغیری ۳۵۰

داده‌های تحلیل تشخیصی ۳۵۱

داده‌های تحلیل رگرسیون چند گانه ۳۵۱

داده‌های تحلیل رگرسیون لجستیک ۳۵۲

داده‌های محاسبه پایایی ۳۵۳

داده‌های محاسبه تحلیل عوامل ۳۵۴

داده‌های تحلیل خوشه‌ای ۳۵۴

داده‌های تحلیلی لگاریتم خطی ۳۵۴

طرح کلی انتخاب فنون آماری (۱) ۳۵۵

طرح کلی انتخاب فنون آماری (۲) ۳۵۶

طرح کلی انتخاب فنون آماری (۳) ۳۵۷

فرا تحلیل ۲۷۲

جمع‌آوری داده‌ها ۲۷۳

ملاک انتخاب ۲۷۴

داده‌های آماری ۲۷۴

متغیرهای تعدیل کننده ۲۷۶

آزمونهای تشخیصی ۲۷۶

آماده‌های استنباطی ۲۷۷

نمونه‌ای از فراتحلیل در مطالعات علوم رفتاری

۲۷۸

نکات مهم و مسائل مربوط به فراتحلیل ۲۷۸

بحث بیشتر در مورد فراتحلیل ۲۷۹

اندازه اثر ۲۸۰

روش‌های برآورد اندازه اثر ۲۸۲

تفسیر اندازه اثر ۲۸۳

کاربرد روش‌های فراتحلیل در رشته‌های گوناگون

علمی ۲۸۴

فن هدجس و اولنکین ۲۸۵

فن روزنتال و رابین ۲۸۶

فن هانتر و اشویت ۲۸۶

مقایسه سه رویکرد مهم ۲۸۸

مروری بر روش‌های پژوهش در مطالعات بین

فرهنگی ۲۹۳

نقش پژوهش‌های بین فرهنگی ۲۹۴

اهداف پژوهش‌های بین فرهنگی ۲۹۴

ویژگی‌های روش شناختی پژوهشهای بین فرهنگی

۲۹۵

زمینه‌های نظری ۲۹۸

سطوح هم ارزی ۲۹۸

سوگیری و انواع آن ۲۹۹

انواع پژوهش‌های بین فرهنگی ۳۰۰

اعتبار درونی و بیرونی ۳۰۳

طرح و تحلیل آماری ۳۰۵

نمونه‌گیری آزمودنی‌ها ۳۰۵

روند پژوهش ۳۰۶

تحلیل‌های آماری ۳۰۷

مسائل و مشکلات روش شناختی در پژوهش‌های

بین فرهنگی ۳۰۹

پیشگفتار

«بهترین موضوع پژوهش برای آدمی، انسان است»
«الکساندر پوپ»

امروزه بر همگان روشن است که پژوهش بنیان تمامی علوم است. بدون شک علم برای آنکه بتواند هوایی خود یعنی ویژگی خود را حفظ کند باید پیوسته گستره خود را در زمینه‌های مختلف افزایش دهد. و نیز در صدد حل مسائل و معضلات برآید. بدین ترتیب برای نیل به این دو مهم، پژوهش قطعاً نقشی کلیدی خواهد داشت. از رهگذر پژوهش و تجربه است که ناآزموده در بوتۀ آزمایش قرار می‌گیرد و در تاریکی ناآگاهی، بارقه روشن اکتشاف و آگاهی تلالو پیدا می‌کند. پژوهش در «هستی» دغدغه دائمی ذهن بشر است، زیرا ذهن تشنه، کنجکاو و در پی حقیقت آدمی جز از طریق دستیابی به چشمه زلال حقیقت سیراب نمی‌گردد، رنجها و آلامی که بشر از آغاز تاکنون برخود هموار ساخته است تا با استفاده از ابزارهای قابل دسترس عصر خویش پرده از اسرار و رموز سر به مهر هستی بردارد خود گواه این واقعیت است.

پس کاوشگری و بررسی موشکافانه بسیاری از انسانها بوده است که بشر را به سوی سکوی پرواز پیشرفت و تکامل علمی سوق داده است. گستره این کاوشگری‌ها و پژوهش‌ها بسیار وسیع و گسترده بوده و خود به تعدد علوم و پدیده‌های هستی برمی‌گردد. اما به هر حال هر کس در حد توان، اندیشه و ادراک خود از این قلمرو بهره می‌گیرد. آنچه اهمیت می‌یابد صرفاً نتایج مطلوب این تحقیقات و پژوهش‌ها نیست، بلکه فرایند دستیابی به این نتایج است، نفس تلاش آدمی ارزشمند است. یادآوری یادمان‌های ماندگار بشری در قلمرو علم ارزشهایی را تداعی می‌کنند که جامعه و مردم هر عصر برای این تلاش‌ها قائل بوده‌اند. در میان علوم مختلف، علوم انسانی از اهمیت ویژه برخوردار است. این اهمیت از یک سو به موضوع اصلی این علوم یعنی انسان برمی‌گردد، و از سوی دیگر به علت وجود دام‌ها و خطاهایی است که بر سر راه پرفراز و نشیب پژوهشگران این وادی از علم قرار

دارند که خود دقت، ظرافت و حساسیت بیشتر این پژوهشگران را می طلبد. در مجموعه علوم انسانی علوم رفتاری که سعی در تبیین رفتارهای آدمی از سباده تا پیچیده دارند از اهمیت خاص تری برخوردار است، زیرا علوم رفتاری درصددند که رفتار انسان را به بهترین وجه ممکن توجیه و تبیین کنند تا از این طریق افکار، احساسات و عواطفی که در پس این رفتار قرار دارد بهتر شناخته شود. انسان، دنیایی است که در دنیایی عظیم زندگی می کند، موجودی است آکنده از رفتارهای پیچیده و مبهم که بررسی آنها از جهاتی ضروری و حائز اهمیت است. برای دستیابی به این بررسی و کاوشگری باید از روش شناسی ای مدد جست که حداقل خطاها را در برگرفته و بیشترین تبیین های صحیح علمی را انعکاس دهد. و این یعنی استفاده از روشهای پیشرفته پژوهش در علوم انسانی. روشهایی که سعی دارد تا حد امکان پژوهشگران را به سوی نتایج دقیق تر، مفیدتر و مستندتر سوق می دهد. یعنی روشهایی که لزوم آشنایی با آنها انگیزه تالیف این مجموعه بوده است، زیرا مروری بر کتاب های موجود در زمینه روشهای پژوهش نشان می داد که اکثریت این مکتوبات، صرفاً به معرفی اصول اولیه و روشهای پایه پژوهش پرداخته اند. بسیاری نیز اطلاعات مشابهی را با بیان های متفاوت تکرار کرده اند و در نهایت طرح های پژوهشی، آمار توصیفی و استنباطی مقدماتی را پوشش داده اند. ضمن آنکه بسیاری از این کتب ارزشمند غنی، قوی و مفیدند باید گفت؛ آشنایی صرف با این مطالب کافی نیست و باید با روشهای پیشرفته پژوهش در علوم انسانی آشنا شد از یک سو این آشنایی از اهمیت خاصی برخوردار است، این اهمیت همانطور که اشاره شد به ظرافت، حساسیت، دقت و ماهیت پژوهش در علوم انسانی برمی گردد، یعنی توجه به این مهم که نمی توان رفتارهای پیچیده آدمی را صرفاً به یک یا چند متغیر ساده تقلیل داد و از سوی دیگر، مطالعات در این حیطه از علوم نباید صرفاً در قالب روشهای آماری مقایسه های دو یا چند گروهی و روابط ساده قرار گیرند. بنابراین در این کتاب تلاش شده است تا روشهایی مطرح گردند که تا حد امکان این نکات را مورد توجه قرار دهند و زمینه پژوهش در این حیطه را گسترش دهند و بستر مناسبی را برای رویش نیلوفر حقیقت از بطن گِل ولای پدیده های مختلف مادی فراهم سازد. با وجود آنکه کتاب حاضر، به هر حال کتابی است با مایه های آماری، اما سعی نگارندگان بر آن بوده است که تا حد امکان از پرداختن به فرمولهای پیچیده ریاضی و آماری اجتناب کنند و این قلمرو وسیع را به صاحبان اصلی آن یعنی آماردانان واگذارند و در مقابل، به بررسی و تبیین مفاهیم زیربنایی این روشها توجه خاص کنند.

اینک که کتاب را تمام کرده ایم مقدمه آن را می نویسیم. دو سال از روزی که با هم نوشتن این کتاب را آغاز کردیم می گذرد باید به خاطرات خود مراجعه کنیم یکی از مولفین کتاب حاضر تازه به همراه عده ای دیگر از ترجمه کتابی قطور در روش تحقیق فارغ گشته بود هدف از نوشتن یک کتاب تخصصی تر بود و به زودی با همراهی نفر دیگر به انجام این کار همت گماشتند و بنابراین در همان آغاز کتاب یافتند که برای این هدف مناسب بود پس به ترجمه آن همت گماشتند. و بنابراین در همان آغاز کتاب

تلاش نمودند و به تدریج حجم نوشتارهای آنها به سه برابر حجم آن کتاب رسید. اینک که به عقب می‌نگریم به نظر خودمان در این کار موفق بوده‌ایم. و نوشتار مقدمه نشان دهنده رضایت درونی ماست. مقدمه همواره پس از اتمام کتاب اصلی نوشته می‌شود. ژان هیولیت، مترجم فرانسوی «پدیدارشناسی روح» نوشته هگل برای نخستین بار این موضوع را متذکر شده است. هگل گفته بود پیشگفتار مهم نیست و فقط خبر از پروژه‌ای می‌دهد که تا ظاهر نشود هیچ نیست. پس چند کلمه‌ای در مورد پروژه این کتاب بیان می‌کنیم:

در این کتاب برای آشنایی ذهن خواننده و عینی شدن مطالب در هر مورد در حد لزوم، مثالهای عددی و نمونه‌هایی از پژوهشهای به روز آورده شده است، از سوی دیگر، برای آنکه هدف این کتاب به بهترین وجه تحقق یابد، نحوه تفسیر جداول حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS برای بسیاری از موارد با یک مثال ساده آورده شده است. لازم به یادآوری است چارچوب و استخوان‌بندی اصلی این کتاب از کتاب* ارزشمند و پرمایه گایلس^۱ (۲۰۰۲) اقتباس شده است، اما برای بهبود و افزایش وسعت و عمق مطالب، از سایر کتب معروف در این زمینه نیز استفاده شده است. فرض بر این است که خوانندگان این کتاب با مفاهیم اساسی آمار توصیفی، آمار استنباطی، روش‌های پژوهش مقدماتی آشنایی کامل دارند. قبل از خواندن این کتاب انتظار می‌رود که خوانندگان محترم با مفاهیم زیر آشنا باشند:

- تفاوت بین آزمونهای پارامتری و غیرپارامتری
 - منطق نمونه‌گیری و انواع آن
 - آزمون Z، تحلیل واریانس، ANOVA با اندازه‌گیری‌های تکراری
 - اساس اعتبار و پایایی
 - مفاهیم بنیادی در روش پژوهش مانند جامعه، نمونه، انواع متغیرها، مقیاس‌ها، فرضیه و انواع آن، تصمیم‌گیری در مورد قبول یا رد فرض‌ها و
 - اصول طرح‌های آزمایش
- این کتاب در هشت بخش تدوین و تألیف شده است.

در بخش اول به بررسی و مرور اجمالی فرایند پژوهش و مبانی آن و ویژگی‌های اساسی یک پژوهش مطلوب پرداخته شده است. و مساله اعتبار (روایی) پژوهش به تفصیل به عنوان کلیدی‌ترین ویژگی یک پژوهش علمی مورد بررسی قرار گرفته است. طرح‌های پژوهشی به عنوان یکی از مفاهیم مهم و اصلی در پژوهش، در فصل دوم این بخش به طور کامل بحث شده است.

1- Giles, D.C.

* Advanced Research Methods in psychology

در بخش دوم این کتاب، تحلیل‌های فراتر از واریانس یعنی تحلیل کوواریانس، تحلیل واریانس چند متغیری و تحلیل تشخیصی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در هر مورد مهمترین و زیربنایی ترین مفاهیم مورد توجه بوده است.

در بخش سوم، اندازه‌ها (شاخص‌های) رابطه مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در این بخش فنون رگرسیون مانند رگرسیون چند گانه، رگرسیون لجستیک و الگویابی معادله ساختاری (تحلیل مسیر) و تحلیل افتراقی و تحلیل همبستگی متعارف به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است.

در بخش چهارم این کتاب نحوه طراحی و ساخت مقیاس‌ها و پرسشنامه‌ها در پژوهش‌های علوم رفتاری و انسانی مورد بازنگری قرار گرفته است، فئونی مانند تحلیل عاملی، تحلیل خوشه‌ای، نظریه رویه‌ها و مقیاس‌بندی چند بعدی مورد بررسی قرار گرفته است. علاقمندان می‌توانند به کتاب ارزنده گیلهام که توسط یکی از مولفین این کتاب (حجت الله فراهانی) ترجمه شده است و در آینده منتشر خواهد شد جهت آشنایی بیشتر با نحوه طراحی پرسشنامه در علوم انسانی مراجعه کنند.

در بخش پنجم این کتاب، پژوهش‌های کیفی بخصوص نظریه زمینه‌ای که در میانه روش‌های کمی و کیفی قرار دارد و درهم تنیدگی‌ای که دو رویکرد کمی و کیفی را درهم می‌آمیزد بیان شده‌اند در این بخش صرفاً یک دید کلی در مورد این نوع از پژوهش‌ها که امروزه توجه بیشتری به آنها شده است به خواننده داده شده است. علاقمندان می‌توانند به کتاب معتبر اشتراش و کورین که توسط یکی از مولفین این کتاب (دکتر حمیدرضا عریضی) و دکتر افشار ترجمه شده است و در آینده منتشر خواهد شد مراجعه کنند.

در بخش ششم این کتاب سایر رویکردهایی که نه می‌توان آنها را در قلمرو پژوهش‌های کمی دانست و نه می‌توان آنها را صرفاً متعلق به پژوهش‌های کیفی دانست مورد بحث قرار گرفته‌اند. از جمله این روش‌ها می‌توان تحلیل لگاریتم خطی، روش شناسی کیوبی (Q) و در نهایت فراتحلیل را نام برد.

در این بخش، فصلی نیز به روش پژوهش در پژوهشهای بین فرهنگی اختصاص داده شده است که در آن روش مورد بحث و بررسی اجمالی قرار گرفته‌اند. این شیوه از پژوهشها که در علوم رفتاری جایگاه ویژه دارند، در این بخش مورد بررسی قرار گرفتند.

در فصل آخر این کتاب، شیوه نگارش مقاله علمی و نحوه نقد و ارزیابی آن مورد بررسی قرار گرفته است. در حقیقت اطلاع‌رسانی نتایج پژوهش و سبک صحیح نگارش یک مقاله علمی در این فصل مورد توجه خاص قرار گرفته است.

در این کتاب بخش پیوست شامل داده‌های خاصی است که در هر بخش برای تفسیر برون دادهای رایانه‌ای (SPSS) از آنها استفاده شده است.

امید است که مطالعه این کتاب برای همه پژوهشگرانی که در حیطه علوم انسانی تلاش می‌کنند از جمله روان‌شناسان، متخصصان تعلیم و تربیت، جامعه‌شناسان، مدیران و همه آنانی که در این حیطه از علوم به تفحص و پژوهش مشغول‌اند، مفید واقع شود. این کتاب برای دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری در شاخه‌های مختلف علوم انسانی حداکثر قابلیت استفاده را خواهد داشت. در عین حال مانند سایر آثار مصنوع دست بشری این اثر نیز ایده‌آل و خالی از اشکال نیست، بنابراین از همه پژوهشگران، اساتید دانشجویان نستوه و محترم درخواست می‌گردد که نظرات دقیق، ظریف و ارزشمند خود را ارسال فرمایند تا مورد استفاده قرار گیرد. در پایان نگارندگان از زحمات خانم مونا چواغی کارشناس ارشد روان‌شناسی بالینی که پیشنهاد و تدوین بخش هفتم این کتاب (گزارش نتایج تحقیق و نقد آن) را به عهده داشتند تشکر می‌نمایند، همچنین از مسئولین کتابخانه دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اصفهان و کتابخانه مرکزی آن دانشگاه، و نیز از تمامی دست‌اندرکاران نشر کتاب جهاد دانشگاهی واحد اصفهان تشکر و قدردانی می‌گردد، در انتها، نگارندگان؛ این اثر را با کمال خضوع و فروتنی به همه پژوهشگران جوان کشورمان ایران تقدیم می‌نمایند. و برای همه آنان از خدای سبحان پیشرفت، سلامتی و سرافرازی خواستاراند.

دکتر حجت‌اله فراهانی

دکتر حمیدرضا عربی

پاییز ۱۳۸۳

اصفهان